

Necati Çavdar, (*Üç Devrin Mazisi*) *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.

Burhan BUDAK*

Bu eser, yazarının 2010 yılında tamamladığı doktora tezinden geliştirilmiştir. Ahmet Tevfik Paşa hakkında ilk kapsamlı akademik araştırma olma özelliğini taşımaktadır. Eser; giriş, dört bölüm, sonuç, kaynaklar ve ekler kısımlarından oluşmakta olup 528 sayfadır.

Birinci bölümde, Tevfik Paşa'nın ailesi, çocukluğu, eğitimi, şahsiyeti, emeklilik yılları, mal varlığı, rütbe, nişan ve madalyaları ve vefatına dair bilgileri aktaran yazar, işe evvela, okuyucuyu, biyografisi kaleme alınan şahıs ile tanıştırmakla başlayarak son derece isabetli bir giriş yapmış bulunmaktadır. Ahmet Tevfik Paşa'nın bir devlet adamı olarak gelişim aşamalarını ve deneyimlerini kazandığı muhtelif sefaret görevlerini ihtiva eden ikinci bölümde, yazarın okuyucuyu üçüncü bölüme-Paşanın Hariciye Nazırlığına tayin edilme liyakatine adeta tanık ederek-hazırlamakta olduğunu görmekteyiz. Bu bölümde, Paşa'nın elçilik görevlerinde kurmuş olduğu diplomatik temaslardan edindiği bilgi ve deneyimlerin Hariciye Nazırlığı sırasında ve sadrazamlık yaptığı üç padişah dönemindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Yazarın belirttiklerine göre, Paşa'nın eğilip bükülmez mizacı (devrinde kendisine "soba borusu" denilmişti), onun su götürmez dürüstlüğü'nün somut bir hali olmuştur. Paşa'nın Hariciye Nazırlığı görev süresi, Osmanlı Devleti'nin diplomatik yönden en sancılı dönemlerinden birine tesadüf etmektedir. Paşa, Meşrutiyet'in ilanına kadar, bu buhranlı döneme kaynaklık eden olaylardan Ermeni meselesi, Girit meselesi, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi ve ardından gerçekleşen barış görüşmelerinde son derece kritik ve de aktif bir şekilde temaslarda bulunmuştur. Temasların kritik ve de hassas olma sebeplerinin başında, Avrupalı devletlerin, Osmanlı Devleti'ne diplomatik baskılarını bu dönemde yoğunlaştırmış olmaları gelmektedir.

Eserin son bölümü Tevfik Paşa'nın ilki 31 Mart Vakası'nı takip eden günlerde olmak üzere beş defa getirildiği sadrazamlık görevini içermektedir. Bu konuda yazarın arşiv belgelerine dayalı tespitleri oldukça önemlidir. 31 Mart Vakası esnasında (13 Nisan 1909), Tevfik Paşa'nın Sadarete ve Ethem Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne tayin edilmesi ile yazarın da ifadesiyle, "bu iki tarafsız şahsiyet sayesinde fesadın daha da genişlemesine mani olunmaya çalışılmıştır". Eserde yine Tevfik Paşa'nın Sadareti hakkında, "...bu kaos ortamında sadarete getirilmesi şüphesiz inceden inceye düşünüldü"

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. E-mail: riddickking_08@hotmail.com.

Kitap Tanıtımı-Book Review

planlanmış bir tayindi. Çünkü Tevfik Paşa herkesçe tarafsızlığıyla tanınıyordu. Uzun yıllar Avrupa'da diplomatlık yapmış, siyasi fırka ve oluşumlarla irtibatı olmayan bir kişiydi. Yani hem İttihat ve Terakki hem de muhalefet tarafından itiraza uğramayacağı düşünülmüştür" satırlarına yer verilmektedir.

Eserde sıkça belirtildiği üzere hiçbir fırkaya sempatisi olmayan Tevfik Paşa, "zor zamanların aranan en tarafsız ismi olmuştur". Kurulan hükümetler içerisinde, Hürriyet ve İtilaf ile İttihat ve Terakki oluşumlarının üyelerine yer vermemeye gayret eden Tevfik Paşa, bu iki fırkanın çetin tartışmaları ve birbirlerinin fikri müşahedelerine besledikleri koyu muhalefetin hükümete ve icraatlarına yarar sağlamayacağı düşüncesine sahipti. Yazar Tevfik Paşa ve dönemin iki güçlü grubu arasındaki ilişkileri şu şekilde dile getirmektedir:

"İki fırkanın da kurulan beş hükümette kendi üyelerinin yer alması gayretinde oldukları gözlerden kaçmamaktadır. Öyle ki kurulacak hükümetlerde yahut herhangi bir nazır değişikliğinde, kendi üyelerinden olmasa dahi en azından kendilerine karşıt olmayan bir ismin göreve getirilmesine çaba sarf ettikleri görülmektedir. Ayrıca hükümete geçmek arzusu ile kimi fırka temsilcilerinin işgalci güçlerden dahi medet umduğuna işaret edilmektedir. Zikredilen fırkaların hükümete talip olmalarından başka, bu fikirlerden en az birini gerçekleştirmek amacıyla kullandıkları en bilindik yöntem, basın yoluyla kamuoyunun kanaatini değiştirme gayesiyle oluşturdukları sert muhalefetten müteşekkildir. Öyle ki bu muhalifliğin hükümete karşı, sınır tanımayan, yer yer hakarete varan üsluplarla açığa vurulması, sahibi oldukları fikirlere ne ölçüde yakınlık duyduklarının bir göstergesi konumundadır."

Tevfik Paşa'nın üç devrin mazisine tanık olması, İkinci Abdülhamid, Beşinci Mehmet (Reşad) ve Altıncı Mehmed (Vahdeddin) dönemlerinde çeşitli devlet kademelerindeki hizmetlerini ihtiva etmektedir. Osmanlı Devleti'nin en üst kademelerinde bürokrat-diplomat kimliği ile tanınan Tevfik Paşa'nın, devletin içte ve dışta yaşamakta olduğu en buhranlı zamanlarında, "...bir fikir ve siyaset adamı olmaktan uzak, ılımlı ve uzlaşmacı, diplomat vasfı ağır basan, maslahatçı..." bir karakterle mukavemet gösterdiği anlaşılmaktadır.

Yazar eserin bu bölümünde Paşa hakkında bazı bilinmeyenleri açığa çıkarmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Tevfik Paşa'nın Sadarete ilk defa tayin edildiği 1909 yılında, İkinci Abdülhamid'in hükümette yer almasını istediği bazı nazırları kendisinin atamak istemesine karşın, Paşa'nın Sadarettten vazgeçeceğini

| 244

söylemesi üzerine Sultan Abdülhamid isteğinden vazgeçmiştir. Buna benzer bir diğer durum da Sultan Reşad devrinde, Dünya Harbi'nin çıkması üzerine Paşa'nın Londra Büyükelçiliği görevinden ayrılarak İstanbul'a döndüğü esnada, Padişah ağlayarak Tevfik Paşa'nın işbaşına geçmesini söylediğinde *"kanaatimi bir padişahın gözyaşlarına bile feda etmedim"* sözlerinden, Tevfik Paşa'nın kişiliğinden ve kanaatinden ödün vermez bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tevfik Paşa'nın *"21 gün süren 1909 yılındaki ilk Sadaretinin II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine rastlaması, Mondros Mütarekesi'ndeki ilk Sadaretinin, düşman donanmasının İstanbul'a gelmesine rastlaması ve son Sadaretinin de Saltanatın kaldırılmasına ve devletin çöküşüne rastlaması Paşa'nın uğursuzluğuna yorumlanmıştır."* Yazarın da belirttiği üzere hemen ilave etmek gerekir ki herhangi bir zamanda meydana gelebilecek bu olayların, Paşa'nın şahsı ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

Eserde, Tevfik Paşa'nın Mondros Mütarekesi'nin uygulanmasına karşı, temsil ettiği makam gereği takındığı tavrın, mütarekenin izale edilememesi durumunda, en azından şartlarının hafifletilmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. 25 Ekim 1920 tarihinde, Son Osmanlı hükümetinin programını ilan eden Tevfik Paşa, altı bölümden müteşekkil bu programın, vaat edilen icraata mukabil kamuoyunu tatmin ettiğine işaret etmektedir. Hükümet programının kuşkusuz en önemli başlığı *"...memlekette var olan ve devletin varlığını bilinmeyen bir yöne sürükleyen ikiliğin, millet ve devlet vakarına yakışır bir şekilde ortadan kaldırılması"* olmakla beraber, Osmanlı hâkimiyeti altında meşruti ve sağlam bir idare kurmayı hedeflemiştir. Tevfik Paşa Hükümetinin Ankara'ya gönderdiği heyet aracılığı ile Ankara idaresi ile kurduğu temasların nihayeti, aynı zamanda varlığını resmi olarak sürdürmekte olan Osmanlı Devleti'nin, uluslararası arenada düzenlenecek olan Londra Konferansı'na iştirakini de teşkil ediyordu. Bu iştirak, Ankara'da bulunan milli hareketin temsilciliğini ve milletin mukadderatını tayin edecek olan Büyük Millet Meclisi'nden yoksun kalmayacağı gibi, konferansın seyrini değiştirecek olan gelişmelerin yaşanılmasını da kaçınılmaz kılacaktır. Eserden anlaşılacağı üzere, Osmanlı Hükümeti ile Ankara hattı arasındaki irtibatın boyutunu belirlemede, uzlaşmacı kişiliği ile önemli bir rol oynayan Tevfik Paşa'nın, ilerleyen yaşı ve rahatsızlığının verdiği huzursuzluğa rağmen Londra Konferansı'nda *"esasen benim söyleyecek bir sözüm yok, arkadaşlarımla söyleyeceklerine ben de tamamıyla iştirak ediyorum. Sözü Ankara Heyetine bırakıyorum."* şeklindeki tutumuyla, Milli Mücadele'ye iştirak etmiş bulunmaktadır. Bu durumu İstanbul'a çektiği bir telgraf ile özetleyen Tevfik Paşa, *"İtilaf devletlerine karşı sunulan isteklerde Ankara Heyeti ile aramızda tam bir ittifak vardır. Her iki heyet beraberce çalışmaktadır."* ifadelerini

kullanmıştır. Mülakata ilişkin Tefvik Paşa'nın bir gazeteciye verdiği demeçte, *"Ben vazifemi yapmışım. İşte hayatımın en mesut günlerinden birisi budur. ...Niçin böyle davrandım hiçbir baskı yoktu. Belki vazifesini yaparak milletin varlığına inanan bir ihtiyarlık vardı. Ben ne zaman vücudumdan istifade edeceğime inandımsa o zaman çağırıldığım görevi korkmadan kabul ettim. Ne zaman da işimin bittiğine inandımsa o zaman üzerime düşeni yapmaktan geri kalmadım. Nasıl olur da ben Ankara'da doğan milli kuvveti ve onun başındakini inanmadan böyle kabul edebilirdim"* ifadelerini kullanmıştır. Bu tarihi anı her iki bakımdan da değerlendiren yazar, Tefvik Paşa'nın bu tutumuyla, İstanbul Hükümeti'nin Ankara'yı resmen tanımış olduğuna ve İstanbul'un Türkiye hakkında söz sahibi olmadığına itirafı niteliğini taşımakta olduğuna değinmektedir. Yine eserde Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tefvik Paşa'nın Oğlu ve aynı zamanda Padişah Sultan Vahdettin'in damadı olan İsmail Hakkı Bey'in, Saray-ı Hümayundan ve eşinden vazgeçip Ankara'ya gitmek suretiyle, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Milli Mücadele'ye katılıp cepheye faal bulunduğu değinilmektedir. Yine eserde belirtildiği üzere, İsmail Hakkı Bey'in Anadolu'ya kaçtığı gazetelerden haber alan Sultan Vahdettin ile Tefvik Paşa arasında geçen bir diyalogun hülasasına değinmek elzemdir. Padişah; *"...Paşa, oğlunuz Anadolu'ya kaçmış deyince, Paşa, zât-ı âliye cevaben; "öyle ise vazifesini yapmağa gitmiş"* mukabelesinde bulunarak, adeta yüreğindeki yurt sevgisini, millî gurur taşıyan her Türk subayının Anadolu'ya geçip vatanı çiğnemeye yeltenen düşmanla savaşmak zorunda bulunduğunu Hünkâr'a açıkça belirtmiştir.

Eserde bir devlet adamının yaşamının ele alınış biçimine gelince, Paşa'nın memur edildiği görevleri sırasındaki icraatlarından oluşan her bir başlık, ayrı birer eser gibi kaleme alınmıştır. I. Meşrutiyet yıllarından Osmanlı Hükümetinin resmen ortadan kalktığı 4 Kasım 1922 (Saltanat 1 Kasım 1922'de kaldırılmış olmasına rağmen, eserde ifade edildiği üzere, Tefvik Paşa Hükümeti 4 Kasım gününe kadar toplanarak işleri yürütmeye devam etmiş ve o gün istifa etmiştir.) tarihine kadar üç devre şahitlik etmiş bulunan Tefvik Paşa, yazarın da ifade ettiği gibi *"Ölen bir saltanatın mezar taşını taşıyan adam"* dır. Bu kitap, imparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecini merak eden ve bu alanda inceleme yapanların başvurması gereken eserlerdendir.

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Yazım Kuralları ve Yayın İlkeleri

1. Başka bir yerde yayımlanmamış veya yayım için gönderilmemiş Türkçe ve İngilizce makaleler kabul edilir.
2. Makalenin ilk sayfasında makale başlığı ve yazarlara ait bilgiler verilmelidir. Yazarların adları akademik unvanları ile birlikte yazılmalı ve e-posta adresleri, çalıştığı kurum bilgileri (Üniversite, Fakülte, Bölüm vb.) ismin altında yer almalıdır.
3. İkinci sayfada makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı, 200 kelimeyi geçmeyen Özet/Abstract ve en fazla 5 anahtar kelime/keywords bulunmalıdır.
4. Dipnotlar geçtikleri sayfada, tablo ve grafikler atıfta bulunulan sayfada veya devamında yer almalıdır. Tablo ve şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tabloların üzerinde, şekillerin ve grafiklerin altında yer almalıdır. Paragraf başı 1 cm içeriden olmalıdır.
5. Atıflar metin içerisinde (Lucas, 1988) örneğindeki gibi yer almalıdır. Kitaba atıfta sayfa numarası (North, 1992: 93) örneğindeki gibi verilmelidir.
6. Ekler, kaynakça bölümünden sonra yer almalıdır.
7. Makaleler ekleriyle birlikte 20 sayfayı geçmeyecek şekilde 3 nüsha halinde ve bir adet CD kopya edilerek gönderilmelidir.
8. Makaleler A4 boyutundaki kağıda 1,2 satır aralığında 11 punto Times New Roman yazı tipi ile üstten 6 cm, soldan 4,5 cm, sağdan 4 cm ve alttan 6 cm marjlar kullanılarak yazılmalıdır.
9. Makalelerin yazımında burada belirtilmeyen diğer konularda bilimsel makale yazım kurallarına uyulmalıdır.
10. Makalelerin içeriğinden yazarlar sorumludur.
11. Dergi yayın ilkelerine, yazım kurallarına ve bilimsel araştırma metotlarına uygun olarak gönderilmeyen makaleler dikkate alınmaz.

Kaynak Gösterimi

Alfabetik olarak tek satır aralığında, ilk satır sola dayalı, diğer satırlar 1 cm içeriden yazılmalıdır.

Kitap

North, D.C. (1992), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Reprinted, New York: Cambridge University Press.

Makale

Lucas, R.E. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22: 3-42.